

Recenzje – Polemiki

BOGUSŁAW ŚLUSARCZYK
Uniwersytet Rzeszowski
w Rzeszowie

**Natalia Pawlicha i Olga Karajoma:
ZARZĄDZANIE KRAJOBRAZAMI NA OBSZARACH
PRZYRODY CHRONIONEJ**

Wydawnictwo Wieża-Druk Łuck 2014 r.

Na rynku księgarskim na Ukrainie ukazała się cenna monografia, którą warto polecić czytelnikom zajmującym się zagadnieniami zarządzania krajobrazami na obszarach chronionej przyrody. Składa się ona ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, bibliografii i aneksu (łącznie liczy 214 stron). Przedmiotem rozważań autorek są teoretyczno-metodologiczne zasady zarządzania krajobrazami na obszarach chronionej przyrody. Opracowano ekologiczno-ekonomiczną ocenę wykorzystania potencjału tych obszarów oraz określono kierunki ich strategicznego rozwoju. Zagadnienia te zostały przedstawione w trzech rozdziałach.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym „Teoretyczno-metodologiczne zasady zarządzania krajobrazami na obszarach chronionej przyrody”, omówione zostały kolejno następujące zagadnienia: ewolucja i naukowe podejście w rozwoju teorii dotyczącej kształtowania krajobrazów, znaczenie krajobrazów obszarów chronionej przyrody i ich potencjał oraz światowe osiągnięcia (doświadczenia) w zakresie zarządzania ich rozwojem. Prezentując rys historyczny ewolucji kategorii krajobrazu i jego współczesne zdefiniowanie, zwrócono uwagę, iż obejmuje ono nie tylko środowisko przyrodnicze, ale także społeczne i ekonomiczne, zatem jego potencjał należy wyrażać zarówno za pomocą wskaźników ilościowych, jak i jakościowych. Potencjał krajobrazu w szerokim rozumieniu obejmuje: gospodarkę leśną, rolnictwo, osiedla wiejskie i miejskie, przemysł, rekreację i kulturę, transport i gospodarkę wodną. Stąd też zarządzanie krajobrazami na obszarach przyrody chronionej jest procesem wymagającym koordynacji i organizacji w zakresie dokonywania zmian zgodnych z przyjętymi zasadami.

Idea tworzenia obszarów przyrody chronionej powinna być kamieniem węgielnym działalności nie tylko ochrony przyrody, ale także naukowych i innych organizacji, a także całego społeczeństwa. Autorki przedstawiły strukturę organizacji ochrony przyrody na różnych poziomach, łącznie tworzących pewien system. Podkreślają, iż współczesna nauka i praktyka posiada instrumenty kształtowania ekonomiki krajobrazu, które oddziałują na kierunki gospodarowania mające na celu wysoką jakość produktów i usług, a jednocześnie zapewniają wysoką jakość krajobrazu. Do podstawowych zasad ekonomiki krajobrazu należą: organizacja trwałego i racjonalnego wykorzystania przyrody, technologie przyjazne środowisku naturalnemu i tworzenie obszarów przyrody chronionej. Stanowią one podstawę organizacji i zarządzania w dziedzinie ochrony przyrody, mającą swe odzwierciedlenie w Konstytucji Ukrainy i w opracowanych programach dotyczących m.in. ochrony Ziemi, kultury, zabudowy przestrzennej.

„Zasobowe” traktowanie krajobrazowego potencjału ma istotne znaczenie w procesie zarządzania przez państwo, które nie wyczerpuje w pełni jego funkcjonalnych zasobów i możliwości krajobrazu w zakresie wykonywania swoich funkcji. W związku z tym potencjał krajobrazu należy rozpatrywać uwzględniając jedność funkcji i struktury krajobrazu jako rezultat ich współzależności. Należy łącznie analizować potencjał: biologiczny, wodny, mineralno-surowcowy, rekreacyjny i ekologiczny. Autorki zwracają szczególną uwagę na koncepcję zintegrowanego zarządzania krajobrazowym potencjałem obszarów przyrody chronionej, uwzględniającej ich determinanty utrzymania przewag społeczno-ekonomicznych.

Zasady polityki krajobrazu i jej priorytety stanowią: ekonomiczne gwarancje, przestrzeganie reguły „zanieczyszczający płaci”, ekologizacja wytwórczości materialnej, zachowanie przestrzennej i gatunkowej różnorodności, celowość kompleksów przyrodniczych, naukowe kształtowanie wpływu działalności państwa na środowisko, zbilansowanie oraz współzależność ekologicznych, socjalnych i ekonomicznych interesów ludności, dotrzymanie międzynarodowych norm prawnych i narodowego prawodawstwa w odniesieniu do zapewnienia rozwiązań dotyczących żywności oraz zapobiegania ekologicznym zagrożeniom.

Nowym etapem rozwoju zarządzania krajobrazem w Europie stało się przyjęcie w 2000 roku Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, którą podpisały 32 kraje, a 20 krajów ją ratyfikowało, w tym Polska i Ukraina. Europejska Konwencja Krajobrazowa określiła organizację przeprowadzenia takiej identyfikacji i oceny, która regulowałaby kierunki zmiany doświadczenia i metodologii, koordynowane na poziomie europejskim. Głównymi celami zarządzania krajobrazami na obszarach przyrody chronionej na Ukrainie, zdaniem autorek, są:

- zachowanie różnorodności krajobrazów, ich przyrodniczego, kulturowego, historycznego i archeologicznego dziedzictwa, uwzględnienie ekonomicznych i społecznych potrzeb społeczeństwa, a także zasad trwałego i zrównoważonego rozwoju obszarów chronionych;
- prowadzenie polityki krajobrazu uwzględniającej założenia polityki: rolnej, leśnej, wodnej, przemysłowej, energetycznej, transportowej i mieszkaniowej;

- identyfikacja krajobrazów i ustalenie miar (kryteriów), określenie prawnych, organizacyjnych, naukowo-praktycznych i innych zasad umożliwiających zabezpieczenie ich celowości;
- zagwarantowanie dostępu przedstawicieli lokalnych do informacji i ich udział w procesie podejmowania decyzji dotyczących ochrony, racjonalnego wykorzystania i kształtowania krajobrazów.

We współczesnych warunkach gospodarowania koniecznym w polityce państwa jest umocnienie orientacji ekologicznej w procesie gospodarowania krajobrazami, a szczególnie akceptacji Konwencji w okresie przejścia Ukrainy do modelu racjonalnego wykorzystania krajobrazowego potencjału i wdrożenia do praktyki jej podstawowych założeń dotyczących poziomu życia, a także opracowanie projektów programów racjonalnego wykorzystania krajobrazowego potencjału na obszarach chronionej przyrody w perspektywie do 2020 roku.

W rozdziale II, zatytułowanym „Właściwości zarządzania krajobrazami na obszarach przyrody chronionej”, autorki skoncentrowały się na następujących zagadnieniach:

- charakterystyce i strukturze obszarów przyrody chronionej;
- ekologiczno-ekonomicznych kryteriach wykorzystania krajobrazowego potencjału obszarów przyrody chronionej;
- analizie finansowej zabezpieczenia procesów zarządzania potencjałem na tych obszarach.

Obszary przyrody chronionej, do których zaliczono parki, rezerwy przyrodnicze i rezerwy biosfery, co podkreślono, wykazują tendencję rosnącą pod względem obszarowym w latach 2000-2012 i planuje się ich dalszy wzrost do 2015 roku. Zaprezentowano strukturę elementów ekologicznych składających się na obszary chronione w poszczególnych obwodach Ukrainy oraz dynamikę ich zmian. Ponadto omówiono rozmiary i strukturę zatrudnienia w administracji na tych obszarach.

Przeanalizowano zakres wykonywanych prac (projektów) i poniesionych wydatków w poszczególnych gospodarstwach – rekreacyjnych, leśnych, myśliwskich, rybactw i zagospodarowania ziemi, a także wpływ czynników oddziaływujących na rozwój obszarów przyrody chronionej.

Analiza poniesionych wydatków finansowych wykazała ich nierównomierność w poszczególnych obszarach i niedostateczny ich poziom. Niewątpliwie uniemożliwia to pełne opracowanie i wdrożenie zasad ochrony i racjonalne wykorzystanie potencjału obszarów chronionej przyrody.

Treścią rozważań w III rozdziale są zagadnienia dotyczące:

- konceptualnych zasad zintegrowanego zarządzania;
- systemu reglamentacji możliwości korzystania z obszarów chronionej przyrody dla celów rekreacyjnych;
- monitorowania krajobrazów na obszarach chronionej przyrody.

Uwzględniając przyrodnicze, socjalne i ekonomiczne aspekty funkcjonowania obszarów przyrody chronionej w procesie zintegrowanego zarządzania ich krajobrazowym potencjałem należy bazować na trzech podstawowych zasadach:

- ekologiczno-przyrodniczej ochronie, której zadaniem jest ochrona regionalnego wykorzystania i kształtowania potencjału krajobrazowego;
- socjalno-ekonomicznej, jaką umożliwiają działania w sferze gospodarczej i warunki utrzymania ochrony przyrody zgodnie z wymaganiami tradycyjnymi z punktu widzenia gospodarowania;
- informacyjno-naukowej, stanowiącej podstawę monitoringu potencjału krajobrazowego i jego elementów składowych oraz stworzenie bazy danych, projektów realizowanych i programów rozwoju obszarów przyrody chronionej, prac naukowych, osiągnięć, regionalnej i międzynarodowej współpracy.

Autorki, biorąc pod uwagę ww. zasady, opracowały algorytm zintegrowanego zarządzania potencjałem krajobrazowym na obszarach przyrody chronionej. Szczególną uwagę zwrócono na zagadnienia efektywności i na jej kryteria oceny w odniesieniu do poziomu wykorzystania tego potencjału oraz opracowania metod (sposobów) poprawy efektywności gospodarowania potencjałem na tych obszarach. W tym celu opracowano mechanizm zintegrowanego zarządzania krajobrazowym potencjałem, nakierowany na efekty ekologiczne, społeczne i ekonomiczne, które mają decydujący wpływ na poziom zrównoważonego rozwoju. Organizacyjno-ekonomiczny mechanizm zintegrowanego zarządzania winien pełnić funkcje: motywacyjną, planowania, organizacyjną, regulującą i kontrolną. Ich zadaniem winna być ochrona, racjonalne wykorzystanie i kształtowanie potencjału krajobrazowego. Autorki przedstawiły model generowania mechanizmu organizacyjno-ekonomicznego zintegrowanego zarządzania potencjałem na tych obszarach. Rozważania w tym zakresie są bardzo interesujące i kompleksowe, świadczące o dużej wiedzy autorek. W dalszej części tego rozdziału omówione zostały problemy reglamentacji rekreacyjnego wykorzystania krajobrazów obszarów przyrody chronionej. W oparciu o przyjęte wskaźniki przeprowadzono analizę zagospodarowania tych obszarów na przykładzie szadzkiego kompleksu przyrodniczego. Rezultaty dokonanej analizy SWOT i obiektywnej oceny możliwości rozwoju tego regionu stanowiły podstawę opracowania strategicznych kierunków i efektywnego wykorzystania potencjału szadzkiego kompleksu przyrodniczego. W ostatnim, trzecim punkcie tego rozdziału podkreślono znaczenie monitorowania jako sposobu realizacji funkcji regulujących i kontrolnych.

Ważnym krokiem, zdaniem autorek, na tym etapie stało się uchwalenie 5.12.2007 r. przez Radę Ministrów Ukrainy Państwowego Kompleksowego Programu Ekologicznego, dotyczącego monitoringu mającego na celu poprawę środowiska naturalnego. Funkcjonowanie państwowego systemu monitoringu winno przebiegać na trzech poziomach:

- centralnym, obejmującym priorytetowe kierunki i zadania monitoringu całego kraju;
- regionalnym, obejmującym priorytetowe kierunki i zadania monitoringu w regionach,

- lokalnym, uwzględniającym kierunki priorytetowe i zadania monitoringu miast i wsi oraz gospodarstw leśnych, wodnych, turystyki i rekreacji, a także mieszkalnictwo komunalne i system informacji danych.

Autorki uważają, iż kompleksowe podejście do monitoringu na tych trzech poziomach umożliwia weryfikację podejmowanych przedsięwzięć, ich ocenę oraz analizę niezbędną do uchwycenia niedociągnięć oraz nieprawidłowości.

W zakończeniu sformułowane zostały wnioski uogólniające i propozycje, jakie nasunęły się w toku przeprowadzonych rozważań.

Reasumując, **recenzowaną książkę oceniam pozytywnie**, bowiem zawarto w niej **wiele wątków o charakterze nowatorskim**, zwłaszcza dotyczących zintegrowanego zarządzania potencjałem obszarów przyrody chronionej oraz efektywnego jego wykorzystania i kształtowania. Odznacza się ona właściwym ujęciem teoretyczno-empirycznym, przy czym znacznie więcej uwagi zwrócono na zagadnienia teoretyczne. W części empirycznej bazowano na danych dotyczących jednego roku, czy jednego regionu kompleksu przyrodniczego, co oczywiście uniemożliwia określenie tendencji w rozwoju zjawiska i procesu. Nie wpłynęło to jednak w sposób istotny na walory naukowo-poznawcze książki.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 04.03.2016.